

Samir Xosrov oğlu ƏLƏSGƏROV

Elm və Təhsil Nazirliyinin İqtisadiyyat İnstitutunun doktorantı,

E-mail: samir_alesgerov@mail.ru

SƏNAYE İSTEHSALINDA VERGİLƏRİN TƏNZİMLƏNMƏSİ PROSESİNDƏ RİSKLƏRİN ÖLÇÜLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – sənaye istehsalında vergilərin tənzimlənməsi prosesində risklərin ölçülməsi məsələlərinin araşdırılmasından ibarətdir. Bu məqsədlə sənaye istehsalında vergilərin tənzimlənməsinin müasir problemləri açıqlanmış və onlarla bağlı adekvat tədbirlərin görülməsinin vacibliyi əsaslandırılmışdır. Sənaye istehsalında vergilərin mühüm rolundan yanaşmaqla, ortaya çıxacaq risklərin müəyyənəşdirilməsi, ölçülməsi və daha səmərəli idarə olunması problemləri baxılmışdır. Sənaye istehsalının səmərəliliyinin artırılması və xərclərin optimallaşdırılması baxımından, vergi yükünün adekvatlığının vacibliyinə diqqət yönəldilmişdir. Hazırkı global təhdidlərin artdığı bir şəraitdə sənaye istehsalında vergilərin rolunun tənzimlənməsi məsələlərində risklərin müəyyənəşdirilməsi və zərərlərin minimuma endirilməsi üzrə tövsiyələr hazırlanmış və təkliflər *verilmişdir*.

Tədqiqatın metodu – kimi dialektika, analiz, sintez, müqayisə və ümumiləşdirmə metodlarından istifadəyə üstünlük verilmişdir. Bundan əlavə, sənaye istehsalında vergilərin tənzimlənməsi prosesində risklərin ölçülməsi məsələləri üzrə araşdırmalar aparan tədqiqatçıların fikirlərinə də diqqət yetirilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri – olaraq məqalədə əldə olunmuş elmi-praktiki fikirlərdən və yanaşmalardan sənaye istehsalında vergilərin tənzimlənməsi prosesində risklərin ölçülməsi məsələləri üzrə fəaliyyət strategiyasının hazırlanmasında və həyata keçirilməsində istifadə edilməsi ilə izah olunur.

Açar sözlər: sənaye istehsalı, vergilər, vergilərin tənzimlənməsi, risklər, risklərin ölçülməsi məsələləri, risklərin idarə edilməsi.

UOT: 336.02: 336.027

JEL: L60; H21; H71

Giriş

Dünya iqtisadiyyatı hazırda böyük bir sınaq qarşısındadır. COVID-19 virusunun nəticələri istənilən bütün ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycan iqtisadiyyatına da mənfi təsir göstərmişdir. Belə bir şəraitdə Azərbaycanın qarşısında yeni vəzifələr ön plana çıxmışdır. Bu, mahiyyət etibarilə daxili tələbatı daha dolğun şəkildə ödəmək, idxaldan asılılığı azaltmaq və ixrac potensialının artırmaq, milli valyutanın sabitliyinə nail olmaq və əhalinin həyat səviyyəsini yaxşılaşdırmaqdır. Bu vəzifələrin uğurla icrası milli sənayenin optimal sahə strukturuna və ərazi təşkilinə əsaslanır. Bunun üçün iqtisadiyyatda və sənayedə struktur dəyişikliklərinin səmərəliliyini artırmaq lazımdır. Sənaye müəssisələri öz fəaliyyətlərini əsasən yerli xammal hesabına inkişaf etməlidirlər. Bu baxımdan emal sənayesinin perspektivləri daha genişdir. Bu sahəyə daha az sərmayə qoyaraq daha çox gəlir əldə etmək olar. Emal sənayesinin inkişafı isə öz növbəsində digər sahələrin

inkişafına kömək edər. Bütün bu işlərin müvəffəqiyyətli həlli vergilərin tənzimlənməsi səviyyəsindən xeyli dərəcədə asılıdır [1, s.515].

Ümumilikdə vergilər, milli iqtisadiyyatın inkişaf tempinin sürətləndirilməsində, işgüzar fəallığın artırılmasında, sənaye istehsalının fəaliyyətinin stimullaşdırılmasında, ölkədə səmərəli biznes və investisiya mühitinin formalaşdırılmasında mühüm alətlərdən biridir. Vergilərin səmərəliliyi iqtisadiyyatın dinamikasına təsir göstərməklə həm xarici investorların ölkəyə fəal daxil olmasına, həm də yüksək texnologiyaların tətbiqinə əlverişli şərait yaradır [2, s.149].

Sənaye məhsulu istehsalı proseslərində vergilərlə bağlı risklərin ölçülməsi məsələlərinin təhlili

Ölkədə sənaye istehsalının şaxələndirilməsi, biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılması üçün sənaye istehsalında özəl sektorun rolunun artırılması və bu sahədə emala gedən xammalın payının genişləndirilməsi məsələlərinə hərtərəfli

və strateji yanaşmalar təmin edilməli, bu istiqamətdə konkret addımlar atılmalı, potensial yerli və xarici investorlar sənaye daha fəal cəlb edilməlidir [3, s.68]. Bütün bu məsələlərin müvəffəqiyyətlə həlli sənaye istehsalında vergilərin tənzimləyici təsirinin artırılması vasitəsilə mümkündür.

Vergi tənzimlənməsinin mahiyyəti və məqsədi onun tənzimləyici funksiyası ilə müəyyən edilir ki, bu da fiskal funksiyadan fərqli olaraq iqtisadiyyatın və onun müəssisələrinin ayrı-ayrı fəaliyyət sahələrinin inkişafını stimullaşdırmaq və ya məhdudlaşdırmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. İqtisadiyyat sahələrinin inkişaf səviyyəsi və bütövlükdə dövlətin iqtisadi vəziyyəti vergi tənzimlənməsinin seçilmiş üsullarından və onların riayət etməli olduğu vergi siyasətinin məqsədlərindən asılıdır. Vergi tənzimlənməsinin ən çox yayılmış üsulları aşağıdakılardır: vergi tətilləri; vergi inzibətçılığı; verginin möhlətlə və hissə-hissə ödənilməsi; ikiqat vergitutmanın aradan qaldırılmasına dair dövlətlər arasında sazişlərin bağlanması. Hazırda sənaye istehsalının fəaliyyətinin səmərəliliyinin təmin olunmasında vergi tənzimlənməsi xüsusi rola malikdir. Sənaye istehsalında vergilərin tənzimlənməsində əsas məsələ risklərin ölçülməsidir. İstənilən iqtisadi sistemin səmərəliliyinin zəruri şərti iqtisadi azadlıqdır ki, bu da iqtisadi agentin ona muxtar, müstəqil qərar qəbul etməsinə zəmanət verən müəyyən hüquqlar toplusuna malik olmasını nəzərdə tutur. Lakin iqtisadi azadlıq qeyri-müəyyənlik və risk mənbəyidir, çünki bir iqtisadi agentin azadlığı eyni zamanda digər belə agentlərin azadlığı ilə müşayiət olunur [4, s.137].

Azərbaycanın müəssisələrinin əksəriyyəti müstəqil təsərrüfat subyektləridir ki, bu da bir tərəfdən öz strategiyasını müəyyənləşdirmək imkanı deməkdir, digər tərəfdən isə dövlətin qəzalar, təbii fəlakətlər və digər çətinliklər zamanı onlara dəstək vermək öhdəliyi yoxdur. Sənaye istehsalı, hər hansı bir fəaliyyət sahəsi kimi, daha çox risk şəraitində həyata keçirilir, ona görə də onun idarə edilməsinin əhəmiyyətini ölçmək çətinidir. Sənaye istehsalı müəssisələri qeyri-sabitlik və qeyri-müəyyənlik şəraitində öz risklərin ölçülməsi sistemini inkişaf etdirməyə marağı getdikcə artır. Risklərin ölçülməsinin əhəmiyyətli üstünlüyü sənaye müəssisələrində risklərin müəyyənləşdirilməsi və azaldılması tədbirlərinin sisteməlik şəkildə tətbiq edilməsidir.

Qeyri-müəyyənliklərin və təhlükələrin təhlili və qiymətləndirilməsi əsasında məsuliyyətli risk menecerləri müəssisə proseslərinin davamlılığını və onun rəqabət üstünlüklərinin artımını təmin etməyə kömək edən effektiv əlaqələndirmə qərarları formalaşdırırlar. Görülən tədbirlərin nəticəsi istehlakçıların və sənaye müəssisəsinin digər maraqlı tərəflərinin razılığıdır. Sənaye müəssisələrinin idarə edilməsində risklərin idarə edilməsi sisteminin formalaşdırılması, həmin müəssisələrin proqnozlaşdırıla bilən risklərə həssaslığını azaltmaqla yanaşı, onların mənfi təsiri nəticəsində yaranan itkiləri minimuma endirməyə imkan verir. İtkiləri minimuma endirməyə yönəlmiş tədbirlərin həyata keçirilməsində müəssisələr öz fəaliyyəti üçün sabit şəraitin formalaşmasına kömək edən proses yanaşmasına riayət etməlidir.

Müasir elmi ədəbiyyatda “risk” və “qeyri-müəyyənlik” anlayışlarının aydınlaşdırılmasına kömək edən risklərin idarə edilməsi problemi ilə bağlı müxtəlif fikirlər təqdim olunur. Məsələn, risk baş verə bilən və ya baş verə bilməyən təhlükəli proseslərlə əlaqəli hadisə, hərəkət və ya mənfi nəticənin baş vermə ehtimalıdır. Risk gələcək nəticəsi bilinməyən hər hansı bir vəziyyət kimi xarakterizə olunur. Risk hər yerdə mövcuddur və onun olmadığı bir vəziyyəti təsəvvür etmək qeyri-mümkündür [5, s.5]. Risk, məqsədlərə çatmaqda qeyri-müəyyənliyin təsirinin nəticəsi kimi başa düşülür. Standart hadisəni, onun nəticələrini və ehtimallarını başa düşmək üçün zəruri olan məlumatın tam və ya qismən olmaması vəziyyətini ifadə edən qeyri-müəyyənlik anlayışıdır. Müasir şəraitdə müəssisənin istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin tərkib hissəsi olan qeyri-müəyyənlik onun həm texnoloji proseslərinə, həm də maliyyə nəticələrinə təsir göstərir. Qeyri-müəyyənliklərin azaldılması ilə bağlı qərarlar qəbul edilərkən nəzərə almaq lazımdır ki, onlar sosial-iqtisadi sistemdə və xarici mühitdə mümkün tendensiyalar haqqında kifayət qədər, mövcud olmayan və ya etibarsız məlumatlar səbəbindən hadisə və ya layihənin nəticələrinə təsir edir. Beləliklə, sənaye müəssisəsinin inkişafı strategiyasını formalaşdırarkən rəhbərlik müəssisədə risklərin idarə edilməsi əsasında fəaliyyətinin mənfi nəticələrinin baş verməsinin azaldılmasına yönəlmiş tədbirləri görməlidir. Təhdidlərin müəyyənləşdirilməsi mərhələsində layihənin və ya bütövlükdə müəssisənin fəaliyyət

risklərinin idarə edilməsinə cavabdeh olan şəxslərə aşağıdakılar həvalə olunur: müəssisənin fəaliyyət göstərdiyi mühiti sistemli şəkildə təhlil etmək; keçmiş layihə risklərinin tədqiqini aparmaq, bu layihələrdə zərərin azaldılması üsullarını öyrənmək; risklərin müəyyənləşdirilməsi metodlarından istifadə etməklə risk və qeyri-müəyyənlikləri aydınlaşdırmaq [6, s.1428].

Risklərin müəyyənləşdirilməsi mərhələsində risklərin idarə edilməsi zamanı müəyyən metodlardan istifadə etməklə həm xarici (birbaşa və dolaylı təsir), həm də daxili istehsal amillərini nəzərə almaq, potensial və real riskləri təyin etmək lazımdır. Risk amillərinin müəyyənləşdirilməsi və identifikasiyası müəssisənin maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsində əsas şərtidir. Xarici mənbələrdən inteqrasiya olunmuş məlumatlar kifayət qədər müxtəlifdir və bunlara daxildir: rəsmi statistika; elmi tədqiqatların nəticələri; rəqiblər, təchizatçılar və istehlakçılar haqqında məlumat və s. Daxili məlumatlar təşkilatın fəaliyyəti zamanı formalaşır. Daxili məlumatların strukturunda müəssisələrin maliyyə vəziyyəti və pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında məlumat ən böyük əhəmiyyət kəsb edir, onların əsas mənbələri bunlardır: tənzimləyici və planlaşdırma məlumatları, maliyyə hesabatları, müəssisənin maliyyə nəticəsi haqqında statistik hesabatlar və s.

Hazırda vergi riski termini tez-tez istifadə olunur. “Vergi riski” termini ölkəmizin mövcud vergi qanunvericiliyində müəyyən edilmişdir. Elmi ədəbiyyatda bu anlayışa tez-tez rast gəlinir və onların təsnifatı, baş vermə amilləri, risk səviyyəsinin azaldılması tədbirləri və yolları nəzərdən keçirilir. İqtisadi ədəbiyyatda həm dövlət, həm də vergi ödəyiciləri baxımından nəzərdən keçirilən “vergi riski” termininin müxtəlif şərtləri mövcuddur.

Azərbaycanda sənaye istehsalında vergilərin tənzimlənməsi tədbirlərində risklərin ölçülməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

Azərbaycanın Vergi Məcəlləsinin 13.2.47 maddəsində vergi riskləri, vergilər üzrə öhdəliklərin düzgün müəyyənləşdirilməməsi səbəbindən vergi ödəyicilərinin maliyyə itkisinə məruz qala bilməsinin mümkünlüyü kimi qeyd olunur [7]. “Vergi riskləri” anlayışı vergi hüquq münasibətləri iştirakçılarının müxtəlif mövqelərindən, dövlət, vergi ödəyicisi, vergi agentləri baxımından nəzərdən keçirilir.

Vergi riskləri vergi hüquq münasibətlərinin bütün iştirakçılara xasdır və müvafiq olaraq hər bir subyekt üçün nəzərə alınmalıdır. Dövlət vergitutma sahəsində qərarların qəbulu zamanı istər ölkənin vergi sisteminin formalaşdırılması üzrə qanunvericilik fəaliyyətinin həyata keçirilməsi, vergi münasibətləri iştirakçılarının hüquq və vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi, istərsə də vergi nəzarətinin tətbiqi zamanı vergi riskləri ilə üzləşir. Vergi sahəsi üzrə tədqiqatçılar öz araşdırmaları çərçivəsində vergi risklərini digər risk növlərindən fərqləndirən spesifik xüsusiyyətlərini vurğulayırlar. Beləliklə, vergi riskləri vergi ödəyicilərinin vergilərin minimuma endirilməsi üsullarından istifadə etməsi nəticəsində büdcəyə və dövlət büdcədənəkar fondlarına vergilərin öz ödənilməməsi və ya ödənilməməsi təhlükəsidir [8, s.84].

Vergi risklərinin baş vermə səbəbləri müxtəlifdir, bunlardan başlıcası vergi ödəyicisi və dövlət nöqtəyi-nəzərindən vergi riskləri konsepsiyasının məzmununda ziddiyyətlər, habelə normativ hüquqi aktlar arasındakı uyğunsuzluqlardır. Vergi risklərinin yaranmasının obyektiv səbəbi vergilərin fiskal və tənzimləyici funksiyalarına xas olan dialektik ziddiyyətdir. Ziddiyyət aşağıdakı kimidir. Bir tərəfdən dövlət ölkə büdcəsinə vəsaitin maksimum və tam axınında maraqlıdır. Digər tərəfdən, vergi ödəyiciləri vergi köçürmələrini optimallaşdırmağa (minimumlaşdırmağa) çalışırlar. Beləliklə, vergi risklərinin müxtəlif səbəbləri var. Vergi hüquq münasibətlərinin bütün subyektləri üçün ümumi xarakter daşıyan aşağıdakı səbəbləri ayırmaq olar: vergi və mülki qanunvericiliyin asimmetriyası; ölkə qanunvericiliyində edilən dəyişikliklər (o cümlədən ölkənin iqtisadi və vergi siyasətinin tənzimlənməsi məqsədilə); vergi qanunvericiliyinin normalarının mükəmməl olmaması; iqtisadi idarəetmə və planlaşdırmada səhvlər; vergi hüquq münasibətlərinin digər subyektlərinin və ya səlahiyyətli hakimiyyət və idarəetmə orqanlarının qeyri-qanuni hərəkətləri; vergi orqanları işçilərinin bacarıqsızlığı.

Vergi riskinin iki növü var: spekulyativ və təmiz. Spekulyativ vergi riski ya həddindən artıq vergi ödəmələrinin mümkünlüyü, ya da vergi sisteminin tətbiqi üçün seçilmiş variantla müqayisədə büdcəyə ödənişlərə qənaət ilə əlaqələndirilir. Bu növ riskin baş verməsi vergi qanunvericiliyinin vəziyyətindən çox asılıdır. Xalis vergi riski tənzimləyici orqanlar tərəfindən

cərimələrin hesablanması ehtimalı ilə əlaqədar yaranır ki, bu da öz növbəsində müəssisənin müflisləşməsinə səbəb ola bilər. Nəticələrin növünə görə vergi riskləri üç növə bölünür: 1) vergi nəzarəti riskləri; 2) vergi yükünün artması riskləri; 3) cinayət təqibi ilə bağlı risklər. Birinci növ vergi riskinin baş verməsi mühasibat və vergi uçotunun vəziyyətindən, habelə vergi ödəyicisinin vergilərin minimuma endirilməsi ilə bağlı fəaliyyət dərəcəsiindən asılıdır. Vergi ödəyicisinin vergiləri minimuma endirmək üçün qanuni üsullardan istifadə etməsi bu risk növünü sıfıra endirir. İkinci risk növü vergi qanunvericiliyində dəyişikliklərdən asılıdır. Yeni vergi növlərinin tətbiqi, mövcud vergilərin dərəcələrinin artırılması, vergi güzəştlərinin ləğvi vergi yükünün artmasına səbəb olur. Həddindən artıq vergi yükü büdcəyə daxil olan gəlirlərin azalmasına, təşkilatların fəaliyyətinin dayandırılmasına səbəb olur. Kobud vergidən yayınma halında cinayət təqibi ilə bağlı risklər yaranır.

Vergi risklərini minimuma endirmək və aradan qaldırmaq məqsədilə onları idarə etməyin müxtəlif üsullarından istifadə olunur. İqtisadiyyatda bu fəaliyyət sahəsinin özünəməxsus xüsusiyyətləri var, bu da ondan ibarətdir ki, vergi risklərini uğurla idarə etmək (mənfə hadisələr zamanı zərərin azaldılması və ya kompensasiyası) üçün təkcə vergi sahəsində deyil, həm də mülki biliklərə yiyələnmək lazımdır [9]. Vergi riskinin idarə edilməsi xoşagəlməz hadisələrin başlanmasını proqnozlaşdırmağa, habelə belə hadisələrin mənfə nəticələrini aradan qaldırmaq və ya azaltmaq üçün tədbirlər görməyə imkan verən üsul və tədbirlərin məcmusu kimi xarakterizə edilə bilər. Bununla belə, effektiv idarəetmə üçün vergi risklərinin səbəblərini müəyyənləşdirmək lazımdır.

Vergi riskinin dərəcəsinə azaltmaq, yəni itkilərin ehtimalını və həcmi azaltmaq üçün müəssisələr əməliyyatlarını təhlil etməli, ölkə qanunvericiliyinə uyğunluğunu qiymətləndirməli, vergi səhvlərinin aşkara çıxarılması və düzəldilməsi prosesini daim izləməli, həmçinin mümkün mənfə cəhətləri minimuma endirməlidirlər. Vergi riskinin idarə edilməsi çoxmərhələli prosesdir. Vergi risklərinin idarə edilməsi prosesi aşağıdakı addımları əhatə edir: vergi risklərinin müəyyənləşdirilməsi, vergi risklərinin qiymətləndirilməsi, vergi risklərinə cavab tədbirlərinin hazırlanması və vergi risklərinin aradan

qaldırılması üzrə tədbirlərin görülməsinə nəzarət. Beləliklə, vergi riskinin idarə edilməsi müəssisənin üzləşə biləcəyi vergi risklərinin müəyyənləşdirilməsi və qiymətləndirilməsi ilə başlayır. Sonra alternativlərin axtarışı və vergi risklərinə cavab vermək və ya onları azaltmaq üçün tədbirlər görülür. Risklərin idarə edilməsi prosesinin son mərhələsi görülmüş tədbirlərin effektivliyinin qiymətləndirilməsi və onların reallaşdırılmasına nəzarət edilməsidir. Nəticə etibarilə, vergi riskinin idarə edilməsi vergitutma prosesi ilə bağlı risklərin baş verməsini proqnozlaşdırmağa, mənfə maliyyə hadisələrinin mənfə nəticələrini aradan qaldırmağa və ya azaltmağa imkan verən metodlar, üsullar və tədbirlərin məcmusudur. Vergi risklərinin azaldılması üsullarına aşağıdakılar daxildir: maliyyə xidmətləri işçilərinin peşəkarlığının artırılması; vergi qanunvericiliyində dəyişikliklərin izlənməsi; qanunvericilikdə edilən dəyişikliklərə uyğun olaraq proqram təminatının yenilənməsi; vergi xətalərinin monitorinqi, onların müəyyənləşdirilməsi və vaxtında düzəldilməsi; müəssisələrin struktur bölmələri səviyyəsində bütün nəzarət prosedurlarının həyata keçirilməsi (vergilərin hesablanması və ödənilməsi qaydasını tənzimləyən daxili sənədlərin hazırlanması və onların icrasına nəzarət) [10, s.83].

Vergidən yayınma və potensial cərimələrlə bağlı riskləri artırmaqla və yaxşı korporativ idarəetmə mədəniyyətini saxlamaqla sənaye istehsalı sahələrini qeyri-qanuni fəaliyyətlərdən çəkindirmək olar. Bununla belə, aydındır ki, zəif vergi siyasəti və vergi tənzimlənməsi alətləri sənaye istehsalı müəssisələrini həvəsdən salır və xərclərini artırır, onlar üçün risk və qeyri-müəyyənlik yaradır və rəqabət qabiliyyətini zəiflətməklə inkişaflarına mane olur. Bu baxımdan inkişaf yönümlü vergi tənzimlənməsi təkcə vergi yığımını maksimum dərəcədə artırmamalı, həm də sənaye istehsalı müəssisələri üçün əlverişli biznes mühitini saxlamalıdır [11, s.41]. Vergi risklərinin ölçülməsi mexanizmi bir sıra təsir tədbirləri və təşkilatın fəaliyyət məqsədlərinə çatmağa yönəlmiş müxtəlif aspektlərinin qiymətləndirilməsi vasitələrini əhatə edir. Artan rəqabət şəraitində təşkilatlar taktiki və strateji səviyyədə innovativ inkişafı təmin etmək və maliyyə potensialını gücləndirmək üçün satılan məhsulların çeşidini genişləndirmək, riskləri minimuma endirmək üçün yeni imkanlar

axtarmalı olurlar. Vergi risklərinin ölçülməsinin səmərəli təşkil olunmuş mexanizmi vergi hesabatlarının keyfiyyətinə və etibarlılığına zəmanət verir, vergi risklərinin qarşısının alınmasına kömək edir. Bununla əlaqədar olaraq, daxili vergi nəzarəti prosedurlarının təşkili və tətbiqində bölmələrin və ayrı-ayrı mütəxəssislərin fəaliyyətini tənzimləyən şirkətdaxili mövcud standartların (təlimatların, əsasnamələrin) hazırlanmasına və tənzimlənməsinə ehtiyac var. Vergi risklərinin ölçülməsi mexanizmini formalaşdırarkən vergi risklərinin idarə edilməsi prinsiplərinə riayət etmək lazımdır, o cümlədən: vergi risklərinin ölçülməsi üçün vahid meyarlar sisteminin formalaşdırılması; korporativ nəzarətin ümumi sisteminə daxili vergi nəzarətinin tətbiqi; vergi uçotu orqanlarının struktur tabeçiliyinin müəyyənəndirilməsi; vergi risklərinin idarə olunması üzrə sistemli hesabatların aparılması. Vergi riskləri ilə bağlı məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakıları təmin etmək lazımdır: risklərin identifikasiya; risklərin qiymətləndirilməsi; daxili nəzarətin təşkili; vergi risklərinin idarə edilməsinin səmərəliliyinin təmin edilməsi.

Ümumiyyətlə, vergi riskinin ölçülməsinin mahiyyəti vergi pozuntularının vaxtında aşkar edilməsinə yönəlmiş effektiv metod və tədbirlərin görülməsindən və reallaşdırılmasından ibarətdir. Müasir uçot və vergi sisteminin artan riskləri şəraitində yeni mexanizmlərin axtarışına, vergi uçotunun və daxili vergi nəzarətinin mövcud müasir konsepsiyalarının hazırlanmasına və yaradılmasına, riskə əsaslanan yanaşmanın tətbiqinə ehtiyac var. Risklərin idarə edilməsi müasir müəssisələrin, o cümlədən sənaye istehsalının davamlı inkişafı üçün əsas şərtlərdən biridir [12]. Vergi risklərinin strukturlaşdırılması vergi monitorinqinin əsasını və onun effektivliyinin müəyyənəndici amilini təşkil edir. Vergi idarəsi bir sıra təşkilati və metodiki vəzifələrin həllini təmin etməlidir: vergi risklərinin müəyyənəndirilməsi və idarə edilməsi; davam edən dəyişikliklərin əhəmiyyətinin və vergi risklərinin yenilənməsi ehtiyacının qiymətləndirilməsi; iddia edilən risklər üzrə məlumatların və təkliflərin müvafiq nəticələrin verilməsi ilə qiymətləndirilməsi; risklərin vəziyyətinin monitorinqi və nəzarəti; şöbə müdirini məlumatlandırmaq, risklər haqqında məlumatların yenilənməsi üçün təkliflər hazırlamaq və risklərə cavab tədbirləri ilə bağlı qərarlar qəbul etmək; risklərin idarə edilməsi üzrə

konsolidə edilmiş dövrü hesabatların, o cümlədən risk hesabatlarının formalaşdırılması [13, s.18].

Nəticə

Bundan əlavə, vergi risklərini müəyyənəndirdikdən sonra sənaye istehsalı müəssisələri onları minimuma endirmək üçün bir sıra qərarlar qəbul etməlidirlər. Bu məqsədlə vergi risklərinin qiymətləndirilməsi üçün xüsusi mexanizm yaradılır. Vergi riskinin ölçülməsi mexanizminin etibarlılığının yüksəldilməsi məqsədilə sənaye istehsalının miqyası və təşkilati strukturu, onun fəaliyyət dairəsi, ödənilmiş vergilərin siyahısı və s. nəzərə alınmaqla effektiv nəzarət tədbirləri hazırlanmalı, vergilərin ödənilməsi faktları obyektiv şəkildə müəyyənəndirilməlidir. Vergi risklərinin ölçülməsi mexanizminin istifadəsi aşağıdakılara imkan verəcək:

- uçot və vergi proseslərinin səmərəliliyini artırmağa;
- informasiya boşluqlarının aradan qaldırılmasına;
- vergi məlumatlarının operativ və keyfiyyətli təqdim edilməsinin təmin edilməsinə;
- vergi risklərinin minimuma endirilməsinə və bu proseslərin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsinə.

Beləliklə, vergi risklərinin ölçülməsi mexanizmi, o cümlədən məsul işçilər tərəfindən həyata keçirilən nəzarət prosedurlarının tətbiq edilməsi vergilərin hesablanması və ödənilməsinin düzgünlüyünü və tamlığını vaxtında və effektiv şəkildə yoxlamağa, kontragentlər və dövlət qurumları ilə münaqişələrin qarşısını almağa kömək edəcək.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Quliyev, İ.Q., Quluzadə, G.İ. Milli sənayenin sahə quruluşu və onun restrukturizasiyası imkanları. “İqtisadi təhlükəsizlik: mövcud vəziyyət və perspektivlər” Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları (8-9 iyul 2020-ci il). Sumqayıt Dövlət Universiteti, 2020. – s.514-517.
2. Əliyev, Ş.T. Xüsusi iqtisadi zonalarda vergilərin mühüm aspektləri. Azərbaycanın vergi jurnalı, №2, Bakı, 2014, s. 149-160.
3. Əliyev, Ş.T. Azərbaycanda qeyri-neft sənayesinin şaxələndirilməsi və ixrac potensialının artırılması istiqamətləri. “Audit” jurnalı, № 04, 2019, s.61-73.

4. Фадеева, Е.А. Классификация и проблемы оценки рисков промышленного предприятия на примере производственных компаний / Е.А.Фадеева, К.А.Родина // Бизнес. Образование. Право. – 2018. – № 1(42). – С. 136-140.
5. Баганов, В.Ю. Измерение риска / В.Ю.Баганов // Активизация интеллектуального и ресурсного потенциала регионов: новые вызовы для менеджмента компаний: материалы Всероссийской конференции, Иркутск, 19 марта 2015. – С. 5-12.
6. Дебердиева, Н.П. Идентификация рисков промышленных предприятий в концепции риск-менеджмента / Н.П. Дебердиева, А.В.Воронин // Экономика, предпринимательство и право. – 2020. – Т. 10. – № 5. – С. 1425-1438.
7. Azərbaycanın Vergi Məcəlləsi. <https://www.e-qanun.az/framework/46948>.
8. Печникова, А.Г. Налоговые риски: понятие и методы управления / А.Г.Печникова, Э.О. Козлова // Генезис экономических и социальных проблем субъектов рыночного хозяйства в России. – 2019. – № 13. – С. 81-83.
9. Əliyev, Ş.T. Azərbaycan iqtisadiyyatı. Ali məktəb tələbələri üçün dərslik. Sumqayıt SDU-nun Redaksiya və nəşr işləri şöbəsi, 2018, – 376 s.
10. Печникова, А.Г. Налоговые риски: понятие и методы управления / А.Г.Печникова, Э.О.Козлова // Генезис экономических и социальных проблем субъектов рыночного хозяйства в России. – 2019. – № 13. – С. 81-83.
11. Rzayev, P.Q. İqtisadiyyatın vergi tənzimlənməsi mexanizminin stimullaşdırıcı rolunun artırılması istiqamətləri. Monoqrafiya. Bakı: “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı, 2013. – 392 s.
12. Алиев, Ш.Т., Гаибова, А.М. Современные проблемы повышения прозрачности налоговой системы Азербайджана// The priorities of the world science: experiments and scientific debate: Proceedings of the XVIII International scientific conference – North Charleston, SC, USA: CreateSpace, 2018.-25-26 July 2018.- P. 60-67. 117 p.- http://otkritieinfo.ru/d/669057/d/sbornik_prioritet_y_18.pdf.
13. Остапенко, А.И. Формирование механизма оценки налоговых рисков организаций молочно-перерабатывающей промышленности / А.И.Остапенко, О.С.Тюнина // Сибирская финансовая школа. – 2018. – № 1(126). – С. 16-19.

Самир Хосров оглу АЛЕСКЕРОВ

докторант Института Экономики
 Министерство Науки и Образования .
 E-mail: samir_alesgerov@mail.ru

ВОПРОСЫ ИЗМЕРЕНИЯ РИСКОВ В ПРОЦЕССЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ НАЛОГОВ В ПРОМЫШЛЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Резюме

Цель исследования - изучить вопросы измерения рисков в процессе регулирования налогов в промышленном производстве. Для этого были изложены современные проблемы налогового регулирования в промышленном производстве и обоснована важность принятия адекватных мер, связанных с ними. Исходя из роли налогов в промышленном производстве, рассмотрены проблемы нахождения, измерения и более эффективного управления рисками, которые могут возникнуть. В условиях повышения эффективности промышленного производства и оптимизации затрат акцентировано внимание на важности адекватного распределения налоговой нагрузки. В сложившейся ситуации нарастания глобальных угроз даны рекомендации и внесены предложения по выявлению рисков и минимизации убытков в вопросах регулирования роли налогов в промышленном производстве.

Метод исследования – использовались такие методы как диалектика, анализ, синтез, сравнение и обобщение. Кроме того, внимание было уделено мнениям исследователей, проводящих

исследования по вопросам измерения рисков в процессе налогового регулирования в промышленном производстве.

Результаты исследования объясняются использованием полученных в статье научно-практических результатов и подходов при подготовке и реализации стратегии действий по вопросам измерения рисков в процессе регулирования налогов в промышленном производстве.

Ключевые слова: промышленное производство, налоги, налоговое регулирование, риски, вопросы измерения рисков, управление рисками.

Samir Khosrov ALESKEROV

doctoral student of the Institute of Economics of the Ministry of Science and Education

E-mail: samir_alesgerov@mail.ru

PROBLEMS OF RISK MEASUREMENT IN THE PROCESS OF TAX REGULATION IN INDUSTRIAL PRODUCTION

Summary

The purpose of the research is to study the issues of measuring risks in the process of regulating taxes in industrial production. For this, modern problems of tax regulation in industrial production are analysed and the importance of taking adequate measures related to them is justified. Based on the role of taxes in industrial production, there are considered the problems of finding, measuring and better managing the risks that may arise. In the context of increasing the efficiency of industrial production and cost optimization, attention is paid to the importance of adequate distribution of the tax burden. In the current situation of increasing global threats, recommendations and proposals to identify risks and minimize losses in matters of regulating the role of taxes in industrial production are given in the end of the article.

Research methods - methods such as dialectics, analysis, synthesis, comparison and generalization are used. In addition, attention is paid to the opinions of researchers conducting research on measuring risks in the process of tax regulation in industrial production.

The results of the research are explained by the use of the scientific and practical results and approaches obtained in the article in the preparation and implementation of an action strategy for measuring risks in the process of regulating taxes in industrial production.

Keywords: industrial production, taxes, tax regulation, risks, risk measurement issues, risk management.